

Tanzimat Döneminde Dersaadet Misafirhaneleri (1849-1861)

Muharrem Varol

İstanbul Üniversitesi

Gerek eski Türk âdetleri gerekse İslam dininin misafirlere bakış açısı öteden beri müspet olmuş ve bu manada misafir ağırlamak teşvik görmüştür¹. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin yayıldığı coğrafya üzerindeki diğer dinlerin ve kültürlerin de bu olguya katkıda bulunmuşlardır. Bilhassa, geniş imparatorluk toprakları üzerindeki kervansaray ve hanlar yolcular için konaklama, barınma ve temel ihtiyaçların karşılandığı duraklar olmuştur. Osmanlı Devleti çeşitli dönemlerde bir karışıklığa mahal vermemek için bazı düzenlemeler ile konaklama ve misafir ağırlama hususları üzerinde menzil teşkilatı kurmuştur. Bu yapılar sadece taşrada değil İstanbul gibi büyük şehir merkezlerinde de faaliyet göstermişlerdir. Bu makalede İstanbul'da faaliyet gösteren ve ana amaçları özellikle Doğu İslam memleketlerinden gelen elçilerin konaklaması için teşkil edilmiş resmi görünümlü bazı misafirhanelerden bahsedilecektir. Buhara, Hive, Hokand, Harezmi, Kafkasya, İran ve Osmanlı Devleti'ne ait çevre bölgelerden gelen resmi memur, eşraf, âyân, ulema ve meşâyih gibi önde gelen

.....
¹ Mustafa Çağrı, "Misâfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005, XXX, 171-172.

zevatın ağırlandıkları belirgin bazı “misafirhâneler” işbu çalışmanın konusunu teşkil edecektir.

Orta Asya Müslüman hanlıklarının ve İran'ın resmi sefir sıfatıyla İstanbul'a gönderdiği elçilerin karşılanması, misafir edilmesi ve devlet erkânı tarafından kabulü diğer devlet elçilerine yönelik uygulamalara göre farklılık arz eder.² Klasik dönemde genelde İstanbul'a gelen elçilerin Çemberlitaş'taki Elçi Hanı'nda kaldıkları bilinmektedir. Bu elçilerin ne zaman gelecekleri önceden bildirilir, geçecekleri güzergâhlar tespit edilir ve mihmandarlar eşliğinde masrafları da devlet tarafından karşılanırdı. Elçilere özellikle devletin gücünün, azamet ve ihtişamının gösterilmesi bir dış politika aracı olarak kullanılırdı³. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise batılı elçilerin masraflarının karşılanması uygulamasından vazgeçildiği halde doğudan gelen Müslüman elçilerin masraflarını devlet kendi hazinesinden karşılamaya devam etti⁴. Tanzimat bir bakıma 19. yüzyılın ilk çeyreğinde taşrada hâkimiyetini yitirmiş bir devletin restorasyon süreci olması itibarıyla, özellikle devlet aygıtında çok önemli yapısal değişikliklerin meydana geldiği bir zaman dilimidir. Dolayısıyla, bu dönemde devlete ait pek çok eski kurum, kuruluş, âdet ve zihniyetten vazgeçilerek yeni bir takım müesseselerin ve anlayışın ikame edildiği görülür. Bu anlamda, İstanbul'da klasik dönemden itibaren yukarıda bahsi geçen zümre için cari olan misafir ağırlama ve konaklama işleyişinin ne şekilde bir değişime uğradığı, sadece kesinti ya da devamlılık açısından değil aynı zamanda kurumsal olarak misafirhane uygulamasının ne surette bir dönüşüme maruz kaldığı da ehemmiyet arz eder. Görülebildiği kadarıyla, bu konu şu ana kadar müstakil bir şekilde ele alınmamış, yalnızca dolaylı yollardan bahsedilen tali ve eksik bir mevzu olarak kalmıştır. Bununla beraber, salt bir müessese tarihi olarak değil, özellikle modernleşme sürecinin devletin sosyal, siyasi, kültürel, askerî ve malî politikaları üzerinde ne tür bir değişim başlattığını anlamak açısından da bu bahsin değerli olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada

•••••

² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 34.

³ Mehmed İpşirli, “Elçi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 10-12.

⁴ Filiz Karaca (Çalışkan), “Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi”, *İÜSBE Doktora Tezi*, İstanbul 1997, s. 135.

detaylı değil ama ana hatlarıyla bu değişimin ya da sürekliliğin somut cephelerine temas edilecek ve yeni bir kurumsallaşma öncesindeki yapının Tanzimat döneminde aldığı görüntüler değerlendirilecektir.

Konuya girmeden önce klasik dönemde İslam topraklarından gelen elçi ve sair misafirlerin nasıl ağırlandığına kısaca değinmek gerek.⁵ Görülebildiği kadarıyla, Buhara, Kafkasya ve İran gibi doğu İslam memleketlerinden resmi bir memuriyet ve sıfatla gelen kişilere kural ve kaideleri tekemmül etmiş bir protokol gösterilmiştir⁶. Bu bölgelerden gelen kişiler genelde bir kapıcıbaşının mihmandarlığında ağırlanırdı. Kapıcıbaşı'ya ait olan “genişçe” bir konak bu iş için tahsis edilir ve Baş Muhasebe'den, gelen misafirlere ve maiyetlerine yevmiyeler tahsis edildiği gibi hayvanları varsa onların da ahırlarda ya da çayırarda bakılmasına varıncaya kadar pek çok husus düşünülürdü.⁷ Teşrifat kalemi ise bu işlerin düzeninden ve nizamından mesuldü⁸. Bu kişilerin devlet erkânı ve gerekirse padişahla görüşmesi sağlanır, ziyaret bitince aynı teşrifatla uğurlanır; bu işlemler ise bazen aylarca sürebilirdi.

Misafirler bazen Üsküdar'da bazen İstanbul'da söz konusu konaklarda ağırlanır, günlük yiyecek, içecek masrafları yanı sıra, odalarda gerekli olan malzemeler de devlet tarafından karşılanırdı. Yeme-içme harici ihtiyaçlarına bakıldığı zaman bunların üç ayrı başlık altında tasnif edildiği göze çarpar; minderlik, perdelik, yastık, yorgan gibi “mefrûşât”, tabak, kâse, kaşık, abdest havlusu, büyük şamdan, tepsi gibi

.....

5 Burada İslam toprakları elbette çok geniş bir sahayı kuşatmaktadır. Bilhassa Haremeyn denilen Mekke ve Medine ahâlisinin bunlar arasında imtiyazı olduğu malumdur. Buralardan düzenli olarak gelmekte olan misafirler Tanzimat sürecinde Haremeyn Tercümanı ve Teşrifâtî Efendi'nin koordinasyonu ile ağırlanırdı. 1839 tarihinde gelen misafirlerin karşılanması ve tahsisatların Evkaf nezâretinden ödenmesi gibi bir takım uygulamalar için bkz. Filiz Karaca, *a.g.t.*, s. 140-142.

6 Bu teşrifatın ayrıntıları için bkz. İpşirli, *a.g.m.*, s. 10. Ayrıca bazı teşrifat defterlerinde bu protokolün pratiğe ne şekilde ve hangi sıraya gözeterek yansıtıldığı bittabi gösterilmiştir. Bir örnek için bkz. BOA, *Sadaret Defteri (A.d.)*, nr. 370, 18-20.

7 BOA. Cevdet Hariciye (C.HR), nr. 4370, (29 Haziran 1785-21 Ş 1199).

8 Filiz Karaca, *a.g.t.*, s. 135.

“levâzımât”, konağa ait merdiven ve tulumba gibi aksamının tamiratı bakır aletlerinin cilası gibi “temizlik ya da tadilat”⁹. Diğer bir ifadeyle, elçinin ya da misafirin rahat etmesi için konağın tamir ve tadilatından gerekli olan yatak-yorgan takımlarına kadar pek çok şey devlet imkânlarınca yerine getirilirdi. Mefrûşat diye tasnif edilen odaların döşenmesi hususunda yorgancı başı tavzif edilirdi.¹⁰ Buna dair 18. yüzyıl uygulamasını yansıtan pek çok örnek arşiv evrakı arasından görülebilir. Dikkat edilirse Baş muhasebeden bedeli ilgili mihmandara ödenerek, aynî tayinatlar Matbah-ı Âmire’den karşılanırken¹¹, lazım olan çeşitli vasıflardaki diğer eşyalar zaman zaman Mehterhâne ve Cebehâne’den temin edildiği anlaşılmaktadır¹². Keza, zaman zaman bu konaklara aşçı, karakullukçu ve saka gibi hizmetlilerin de gönderildiği müşahede olunabilir¹³. Böylelikle bir teamül olarak Buhara, Hokand, Hive, Çerkezistan, Afganistan ve İran gibi bölgelerden gelen zevat muhtelif mihmandarlarca karşılanmış, günlük harçlıklar ve aynî tayinat ile desteklenmişlerdir.¹⁴

Mihmandarlar ve Dersaadet Misafirhânlerinin Yapıları

Tanzimat dönemine gelindiğinde bu alanda eski geleneğin sürdürülmekte olduğu görülür. Aslında, Tanzimat’ın ilk yıllarında İstanbul’da bir süredir söz konusu vazifeyi gören üç görevlinin ismi geçer; Kapıcıbaşı Haşim Ağa, Divân-ı Hümayûn Hâcegân’ından Ahmed Cemil ve Kapıcıbaşı Eski Kasapbaşı Mustafa Ağa. Bir müddet sonra bu listeye hâcegândan ve aynı zamanda Zaptiye Meclisi azasından

9 Eylül 1839’da İstanbul’a gelen İran elçisi, Kapıcıbaşı Celaleddin Ağa tarafından karşılanmıştı. Yukarıda bahsi geçen eşyanın listesi için bkz. BOA, C.HR nr. 3184, (25 Eylül 1839-16 B 1255).

10 BOA, C.HR nr. 2829, (10 Aralık 1812-5 Z 1227).

11 Dağıstan’dan gelen 31 kişilik bir gurubun yiyecek listesi ve bunların Matbah-ı Âmire’den karşılandığı hakkında bkz. BOA, C.HR nr. 2829, 5 Z 1227.

12 BOA, C.HR nr. 3095, (16 Kasım 1780-19 Za 1194); C.HR nr. 4370.

13 BOA, C.HR nr. 4775, (13 Ağustos 1804-6 Ca 1219); C.HR nr. 1645, (4 Ocak 1806-13 L 1220).

14 Bunlar arasında Buhara ve İran taraflarından gelen misafirler için Ali Ağa (BOA, C.HR nr. 1645; C.HR nr. 3095; C.HR. nr. 5844) ve Abdurrahman Ağa (BOA, C.HR nr. 2626, C.HR. nr. 4446; C.HR. nr. 5651)

Tahir Efendi'nin de dâhil olduğu görülmektedir. Eski Kasapbaşı Mustafa Ağa genel olarak İran ve Afgan elçilerini ya da konuklarını misafir ederken, diğerleri hemen hemen bütün kategorilerden gelen kişileri ağırlamışlardır. Nitekim, Vaka-nüvis Ahmed Lütfî Efendi eserinde bu durumu “süferâ-yı İslamiyye ve vâcibü'r-ri'aye İstanbul'a gelen misafirler için İstanbul'da birkaç mahalde misafirhaneler var idi. Bunların en meşhuru Aksaray'da kûdemâ-yı bendegândan Kapıcıbaşı Haşim Ağa konağı idi...” şeklinde tasvir eder¹⁵. Aşağıda bu kişilerin şahsında misafirhânelerin yapısı, bölgeleri ve nasıl işletildiğine dair malumat verilecektir.

Bu kişiler aslında Teşrifâtî Efendi denilen Sadaret'e bağlı olarak çalışan Divân-ı Hümâyûn Teşrifatçısının altında görevli olan kimselerdir. Teşrifatçının onaylamasıyla kabul edilen misafirler bunların konaklarında ağırlanır ve karşılığında Maliye Hazinesi'nden yevmiye denilen tahsisatlarını aylık halinde topluca alınırdı. Bütün bu işlemlerin nihai kararını ise Meclis-i Vâlâ veriyordu. Tanzimat öncesinde de göreve devam eden bu kişiler arasında Haşim Ağa'nın ve Ahmed Cemil'in uzun yıllar bu işi yapmışlardır.

Mart 1849'da vefat etmesi üzerine oğlunun yazdığı arzuhal Haşim Ağa hakkında fikir verir. Haşim Ağa'nın İstabl-ı Âmire müdürlüğü payesine sahip bulunduğu ve “emekdârân-ı bendegân-ı Devlet-i Aliyye'den” yani devletin emektar hizmetkârlarından biri olduğu vurgulanmıştır. Haşim Ağa'nın büyük bir konağı vardır. Burada eskiden beri İran, Buhara, Hokand, Harzem ve Arap bölgelelerinden şeyhlerin ve elçilerin misafir edildiği ifade edilmiştir. Haşim Ağa'nın temel görevi gelen konukların rahat ettirmek için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılayarak devletin şanına uygun bir şekilde onları ağırlamaktır. Bu vazife için kendisine hazineden aylık 2000 kuruş maaş bağlanmıştı¹⁶. Maaş sistemine geçilmesi eski teşkilat ile kıyas edildiğinde önemli bir değişikliktir. Nitekim, Haşim

.....
15 *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, (haz: M. Münir Aktepe), TTK Ankara 1988, X, 33.

16 “... öteden beri Acem ve Buhara ve Hokand ve Harzem ve Garp ve Arabistan ve sair mahallerden gelen meşâyih ve elçiler misafireten i'kâd olunup müsafirinin mefrûşât ve yatak takımı ve sair bu misillü havâic-i beytiyyelerini tesviye eylemek ve haklarında şân-ı vâlâ-yı saltanat-ı seniyyeye şâyân-ı icrâ-yı

Ağa'ya tam da Tanzimat sonrasında maaş tahsis edilmesi onun bu talebinden hareketle misafirlik uygulamasının değişimi hakkında bir takım ipuçları edinilebilir. Buna göre, eğer maaş bağlandığı takdirde, o sırada tamire muhtaç olan konağını kendi imkanlarıyla onaracağını ve mefruşatını yenileyerek, “cânib-i hazineden bir akçe” dahi istememek şartıyla kendisiyle mukavele yapılmıştır. 2500 kuruş istemesine rağmen kendisine 2000 kuruş verilmesi hususunda padişahın iradesi çıkmıştır.¹⁷ Dolayısıyla, bu “anlaşma” neticesinde Haşim Ağa sadece maaş alacak, konağın tamir masraflarından ve mefruşat için gerekli eşyadan devlet sorumlu olmayacaktır. Bu durumda sadece gelen misafirler için Maliye Hazinesi'nden yevmiye alınmaya devam edilmiştir. Fakat aşağıda gösterileceği gibi, bu meblanın her zaman misafirler için kullanılmadığı ve mihmandarların da bundan istifade ettikleri öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle, Haşim Ağa bir taraftan maaşlı memur haline gelirken, öte taraftan fiili olarak misafirlere yapılan günlük tahsisattan düzensiz de olsa pay alma imkânına ortaya çıkmıştır.

Ahmed Cemil Efendi'nin bir mihmandar olarak kariyeri hakkında daha net bilgi mevcuttur. Kendisi küçük yaşından itibaren devlet işlerinde istihdam edildiğini ifade eder. III. Selim döneminde Kapı Kethüdâlığı görevine başlamıştır. Uzun bir süre teşrifat kisedarlığı ve sonrasında “Aklâm-ı Erbaa hâceliğinde” bulunmuştur. 1820'lerden itibaren ise mihmandarlık hizmetine başladığı ve yaklaşık 25 yıl bu hizmeti ifa ettiğini kendisi dile getirir. Başlangıç tarihi tam olarak tespit edilemese de 2150 kuruş maaş aldığı sabittir.¹⁸ Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın eskiden beri İran elçilerini karşıladığı ve ağırladığı¹⁹ bilinmektedir. Zaptiye Meclisi üyesi Tahir Efendi'nin aşağıda daha ayrıntılı bahsedilecek olan nizamnâme sürecinden az önce bu göreve getirildiği anlaşılmaktadır.

.....

levâzım-ı ihtiramiyyede kusur olunmamak üzere...” [BOA. İrade-i Dahiliyye (İ.DH), nr. 189/10568, lef 2-3, (8 Mart 1849-13 R 1265)]

¹⁷ BOA. İ.DH 33/1537.

¹⁸ Vefat ettikten sonra kendisinin yerine geçecek olan Mektubî hâcegânından Mehmed Nail Efendi'nin arzuhalinden maaş miktarı görülmektedir. [BOA. İrade-i Meclis-i Vâlâ, (İ.MVL), nr. 306/12636, 24 Nisan 1856-18 Ş 1272].

¹⁹ BOA. *A.d.* nr. 362, s. 18, (29 Haziran 1830-8 M 1246).

Konakların iç yapısı ve dekorasyonu hakkında ne yazık ki ayrıntılı malumat yoktur. Yalnızca, bu konakların “vüsatli”²⁰ yani geniş olmasının istendiği bilinmektedir. Ayrıca, Haşim Ağa'nın konağı hakkında “kebir” sıfatının kullanılması diğer misafirhanelerin de benzer özellikte olabileceğini gösterir. Zaman zaman konakta bulunan şahısların sayıları hakkındaki kayıtlar bu konakların geniş ve büyük ölçekli olan rical ve kibar konaklarına benzediğine dair fikir verebilir. Örneğin Ahmed Cemil Efendi'nin konağında bir keresinde aynı anda kırk dört²¹ bir başka sefer ise otuzdan fazla²² kişinin bulunduğu kaydedilir. Haşim Ağa'nın konağının da gayet büyük olduğu öne sürülebilir; Kırım Savaşı sırasında 70 kişilik²³ ve bir başka zaman 226 kişilik²⁴ Çerkes beyleri ile adamlarının burada konakladığı bilinmektedir. Bundan yanı sıra bu konaklarda ahır olduğu görülmektedir. Gelen misafirlerin beraberinde getirdiği hayvanların arpa ve saman istihkakı olduğu anlaşılmaktadır²⁵.

Büyük olduğu anlaşılan bu misafirhanelerde mihmandarlara kimlerin yardımcı olduğu hususunda tam olarak bilgiye ulaşılamadı. Ancak, Haşim Ağa'nın iki yıl süren hastalığı sırasında oğlu Ahmed Bey'in bu görevi yaptığını söylemesi²⁶ mihmandarlıkta erkek

.....

20 Nitekim Mustafa Ağa'nın konağının bu şekilde tavsif edildiği görülmektedir.

Bkz. *Aynı yer*.

21 Dağıstan ümerâsı ve adamlarının toplam sayısının 44 olduğu hakkında bkz. BOA. C.HR. nr. 6332, 28 Ağustos 1830- 9 Ra 1246.

22 Çerkes kabilesi beyleri ve Türkistan Hanı ile adamlarının toplamı 30'dan fazla olduğu anlaşılmaktadır. [BOA. Cevdet Dahiliye, (C.DH). nr. 8319, 20 Ocak 1833-28 Ş 1248].

23 BOA. A.AMD nr. 52/67, (13 Ekim 1854-20 M 1271).

24 Bu her iki zaman diliminde konak Haşim Ağa'ya ait olmasına rağmen mihmandar onun oğlu olan Ahmed Bey'dir. (BOA. A.MKT.MHM, nr. 87/83, 24 Nisan 1856-18 Ş 1272).

25 Örneğin 6 Temmuz 1848 tarihinde İstanbul'da olduğu anlaşılan Hokand Elçisi, üç mahdumu ve 18 adamıyla Ahmed Cemil Efendi'nin hanesine misafir edilmiş ve 15 adet binekleri için de tahsisat ayrılmıştı. (BOA. A. MKT 138/1, 4 Ş 1264) Keza, Haşim Ağa'nın da hanesine daha önceden verilemiş bir Hokand Elçisi ve adamlarına verilen tahsisat arasında arpa ve saman bulunmaktadır. (BOA. C.HR 129/6424, 20 Mart 1839-4 M 1255).

26 BOA, İ.DH, nr. 189/10568 lef 2.

evlatlarının sürece dâhil olduğu fikrini akla getirmektedir. Yine de bu kişilerin ne ölçüde yardımcı oldukları hususu muğlâktır. Gerek Haşim Ağa'nın oğlu Ahmed Bey'in²⁷ gerekse Ahmed Cemil Bey'in oğlu Mehmed Nail'in Mektûbî kalemi halifesi unvanı taşımaları kalemide çalıştıklarını göstermektedir. Ahmed Bey'in arzuhalinden anlaşıldığı kadarıyla babasının vefatından sonra konakta ailesi ile beraber bir takım "acûze-i nisvândan"²⁸ bahsetmesi büyük konakların temizliğinde çalışan bir takım kadınların²⁹ olduğuna işaret olabilir. Büyük konaklarda çeşitli görevler ifa eden bazı hizmetlilerin olduğu bilindiği için³⁰, buradaki misafirhanelerde ağalara yardımcı olacak bir kethüdadan bahsedilmesi mümkün ise de henüz buna dair bir bulgunun olmadığı da belirtilmelidir.

Yukarıda adı verilen dört misafirhaneden iki tanesi için tam bir adres göstermek mümkünse de, diğerleri için maalesef bu söz konusu değildir. Haşim Ağa'nın konağı Aksaray'da Küfeci Dede mahallesindedir³¹. Ahmed Lütfi Efendi ise bu meşhur konağın olduğu yerde o zamanlar Tramvay Kumpanyası'nın deposu olduğunu söylemektedir³². Ahmed Cemil Bey'in hanesi ise İstanbul Karagümrük'te Altay Caminin yanındadır³³.

Tanzimat öncesinde gelen misafirlerin ve maiyetinde bulunan hayvanların temel gereksinimleri ağaların kontrolünde sağlanmaktaydı. Temel gıda, barınma, ısınma ve sair ihtiyaçların listesi hazineye takdim ediliyor ve bunun karşılığı alınıyordu. Tanzimat sonrasında da bu uygulamaya devam edildiği söylenebilir. Bu hususta hem tüketilen temel gıda ve ihtiyaç maddeleri hem de bunların elde edilme şekli hakkında malumat bulunmaktadır. Tanzimat öncesi 1835 tarihinde İran'daki taht değişimi münasebetiyle İstanbul'da bulunan Hüdâdâd ismindeki İran elçisinin Haşim Ağa'nın konağında misafir edildiği

.....

²⁷ BOA, İ.DH, 189/10568, lef 3.

²⁸ BOA, İ.DH, 189/10568 lef 2.

²⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, (Haz: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay), İstanbul 2002, s. 170-171.

³⁰ *A.g.e.*, s. 172-192.

³¹ BOA, İ.MVL, nr. 316/13316, lef 2.

³² *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, X, 33.

³³ BOA. *A.d.* nr. 370, s. 95.

bilinmektedir. Oda ve yatak takımları yorgancı başı tarafından ayarlanmış ve Haşim Ağa da elçiyi Derbent köprüsünde “hüsn-i istikbal” etmiştir. Daha sonra Üsküdar’da Çavuşbaşı’ya ait beş çifte kayığa bindirilen elçi, maiyeti ve eşyalarıyla beraber Bahçekapısı iskelesine inmiştir³⁴. Aşağıda gösterildiği veçhile, İran elçisinin adamlarının kalabalık olduğu buna rağmen son derece özenle hazırlanmış bir liste ile ihtiyaçlarının karşılanması yoluna gidildiği anlaşılır. Karakulak suyundan nân-ı azîze varıncaya kadar her şey miktarlarıyla birlikte listelenmiştir. Aşçı ve hizmetkârlar ise dışarıdan getirilmiştir. Bunların istihdam edilmesi şüphesiz konak içerisinde misafirlerin her türlü konforunun düşünüldüğü sonucunu çıkarır. Bununla beraber, misafirhane içerisinde bu işler için sabit bir aşçı olup olmadığı hakkında bir şey söylenememektedir. Görüldüğü kadarıyla mihmandar sadece konak ihtiyacını karşılamaktadır. Diğer gereksinimler ise genelde saray ve devlet kurumlarından temin edilmektedir. Elçi ve maiyetinin günlük ihtiyacı 450 kuruş olarak hesaplanmıştır.³⁵

Tablo I

Günlük Masraf Cetveli		
Miktar	Cins	Bedeli
150 adet	Nân-ı Azîz	15 kuruş
25,6 kg	Lahm (Et)	50 kuruş
10,2 kg	Revgân-ı Sâde (Sade Yağ)	48 kuruş
19,2 kg	Pirinc	36 kuruş
7,6 kg	Süt	9 kuruş
16 adet	Francala	8 kuruş
6,4 kg	Has un	7 kuruş
1,2 kg	Nişasta	2 kuruş
1,2 kg	Pirinç Unu	3 kuruş

.....

³⁴ BOA. *A.d.* nr. 362, s. 34.

³⁵ BOA. C.HR. nr. 4225, (29 Temmuz 1835-3 R 1251).

15,3 kg	Kuru Soğan	12 kuruş
1,2 kg	Kahve	14 Kuruş
8,9 kg	Şeker	42 kuruş
2,5 kg	Mum	10 kuruş
12,8 kg	Zeytin Yağı	4 kuruş
2,5 kg	Sabun	6 kuruş
	Piliç Tavuk	16 kuruş
	Sebzevât	60 kuruş
30 adet	Yumurta	3 kuruş
	Kar-Buz	6 kuruş
	Karakulak Suyu	3 kuruş
96 kg	Kömür	15 kuruş
3 çeki	Odun (Matbah-Hamam)	33 kuruş
1	Aşçı	
4	Hizmetçi	
3	Saka	25 kuruş
	Cila	12 kuruş
Toplam		450 kuruş

Tanzimat sonrasına bakıldığı zaman bu ölçekte açık bir listeye tesadüf edilememekle beraber söz konusu gereksinimlerin yine mihmandar tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu dönem için dışarıdan aşçı ve hizmetkâr getirilmesi veya gıda maddelerinin Matbah-ı Âmire'den alındığına dair bir bulguya erişilmemiş olsa da masraf cetvelleri mevcuttur. 1856 tarihinde İstanbul'a gelen İran şehzadesi Mirza Tahir için benzer bir hazırlığın olduğu görülmektedir. Bu kez Ahmed Cemil Efendi'nin oğlu Mehmed Nâil Bey tarafından misafirhanede ağırlanan şehzade ve on kadar maiyetinin günlüğünün 400 kuruş olduğu görülmektedir³⁶. Tablo II'de günlük gıda ve diğer ihtiyaç listesi görülebilir.

.....

³⁶ BOA. HR.MKT, 148/83, (20 Haziran 1856-16 L 1272).

Tablo II

Günlük Masraf Cetveli	
Cins	Bedeli
Çay-Şeker-Tönbeki	40
Revgân-ı Sâde	60
Erz	20
Fıstık-Baharat	20
Lahm	50
Limon-Turunç	20
Tavuk	40
Kömür-Odun	50
Revgân-ı Zeyt-Mum	20
Sebzevât	30
Sabun-Süt	20
Toplam	400 Kuruş

Her iki tablo karşılaştırıldığında ilkinin daha detaylı olduğu göze çarpar. Bununla beraber temel gıda ve ihtiyaç maddelerinin benzer olduğu müşahede edilir. Burada önemli bir farklılık ikinci tablodaki misafirhanede dışarıdan şehzade için aşçı ya da hizmetkâr getirilmemiş olmasıdır. Akla iki ihtimal gelir: Şehzade maiyeti arasında da bir aşçı mevcudiyeti muhtemeldir ya da, konak içerisinde emektar bir aşçının varlığından söz edilebilir.

Nispeten geç bir tarih sayılabilecek olan 1863'te diğer bir misafirhane müdürü olan Haşımağazâde Ahmed Bey maddi sıkıntılarını dile getirdiği bir dilekçesinde esasen işleyiş hakkında dolaylı bir surette bilgi verir. Bu dilekçede ödemelerin eskiye nazaran parça parça yapılmasından ötürü erzak ve mefruşat için esnafa borçlandığını belirtir³⁷. Buradan anlaşıldığı kadarıyla eskiden yorgancı başının ifa ettiği mefruşat işleri veyahut Matbah-ı Âmire'den temin edilen erzak

.....

37 BOA. MVL, 409/70, (9 Şubat 1863-19 Ş 1279).

artık dışarıdan ücret mukabilinde alınmaktadır. Dolayısıyla mefruşat işlerinin mihmandarın kendi çabasıyla hallettiği düşünülecek olursa, devletin misafire verdiği günlüğün büyük bir oranda yemek masrafı olduğu düşünülebilir. Bu da misafirhanelerin iç işleyişini görme adına önemli bir veridir.

Bu vesileyle mihmandarların ilgili dönemde misafirleri için gereken ücreti alma şekillerinden ve bu süreçte yaşanan bazı problemlerden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Misafirhanede kalması gereken konuğun kararı Meclis-i Vâlâ'da verildikten sonra mihmandar misafirini karşılar ve aşağıda detaylı bir surette bahsedilecek olan her biri için önceden tayin edilmiş bulunan günlüklerini aylık veya iki aylık olarak Maliye Hazinesi'nden temin ederdi. Burada Divân-ı Hümâyûn Teşrifâtçısı da devreye girer Sadaret üzerinden Maliye Nezâreti'ne bir buyuruldu iletirdi. Bunun üzerine, mihmandar gereken parayı hazineden teslim alır ve misafirin ihtiyaçları için kullanırdı. Yukarıda da işaret edildiği gibi bilhassa Kırım Savaşı sonrasında malî dengenin bozulmasından ötürü Haşim Ağa'nın oğlu Ahmed Bey'in sıkıntıya düştüğü ve aşırı şekilde borçlanması sonucunda artık bu görevi yapmak istemediği anlaşılmaktadır. Misafirhaneler içerisinde en büyük ve en meşhur olan konağın sahibinin bu hususta yazdıkları elbette önem arz etmektedir. 1863 yılına ait dilekçesinde esnafın borçlarına faiz uygulamasından dolayı 150 bin kuruş açığı olduğunu belirten Ahmed Bey, alacaklıların kendisini aşırı bunalttığını ve "Deavî Nezareti'ne düşerse namusunun şikest olacağını", yani mahkemelik olduğu takdirde şeref ve haysiyetinin zedeleneceğini söylemiştir. Babasından kalan bu misafirhaneyi satarak borçlarını ödeyip üstüyle de kendi geçimi için bir hane almayı tasarladığını belirtir. Ya da borçlarının ödenmesinden sonra bu meslekten ayrılıp kapı kethüdalığı yapabileceğini söyler³⁸. Aslına bakılırsa, Ahmed Bey'in bu misafirhaneyi öteden beri iyi yönetemediği de söylenebilir. Zira yukarıdaki arzuhaline benzer bir şekilde yaklaşık 10 yıl önce 1853'de aynı husustan müştekidir. Bu dilekçesinde de mihmandarlık görevini yaparken borçlandığını söyleyerek, artık bu işi bırakıp Tahmis Müdürlüğü gibi yerlere tayin edilmek dileğinde olduğunu söyler³⁹. Bu

.....

³⁸ Aynı belge.

³⁹ BOA, MVL, 264/54, (8 Kasım 1853-6 S 1270).

durum bir bakıma misafirhanelerin bir düzen içerisinde işlemediğini, gerek harici sebepler gerekse iç işleyişteki aksaklıktan kaynaklanan problemlerin misafirhane müdürlerinin motivasyonunu kırdığını göstermektedir.

Son olarak bu tip misafirler için ayrılmış bulunan masrafların devlet bütçesi içerisindeki paya bakacağız. Tanzimat döneminde yeniden yapılandırılan Maliye teşkilatı içerisinde önceki yıllardaki harcamalardan hareketle senelik bütçe oluşturma gibi bir anlayışın ve pratiğin ihdas edildiği bilinmektedir. Bu sebeple, 1841 tarihinden itibaren hazırlanan masraf listelerine bakıldığı zaman misafirler için tahsis edilen bütçenin yıllık genel harcamalar içerisindeki yerini tayin etmek mümkündür. Misafirhanelere ayrılan bütçe görülebildiği kadarıyla “me’kûlât tertibi” şeklinde düzenlenmiştir. Bilhassa 1849 tarihinde misafirler için öngörülen masrafın açık vermesi üzerine “zuhurat tertibinin” devreye sokulmuş olduğu görülür. Bu çerçevede 1849 tarihine ait 1500 kese olarak belirlenen tahsisatın yaklaşık 35000 kuruş açık verdiği saptanmıştır.⁴⁰ Bu meseleye dair diğer belgelerde görüldüğü kadarıyla “saltanat-ı seniyyenin misafirleri” için ayrılan meblağın me’kûlât denilen bir kalemden karşılandığı ve önceleri 1000 kese olan tahsisatın 500 kese daha artırılmasının gündeme geldiği anlaşılmaktadır.⁴¹ Bu çerçevede Tanzimat döneminde bütçeler için yapılmış ayrı bir çalışmada misafirler için ayrıldığı anlaşılan yiyecek masraf kaleminin seneye göre değişimini görmek mümkündür. Aşağıdaki Tablo III’de görüleceği üzere düzenli sayılabilecek bir artışla beraber özellikle Kırım Savaşı sırasında düzensiz bir ödeme tablosu ortaya çıkmaktadır. Ancak, hemen söylenmelidir ki başlangıçta ortalama 250000 kuruşluk tahsisat 1844 tarihinden itibaren 500000 kuruş olmasına rağmen sonraki birkaç sene daha az verilmiştir. Fakat, 1850’den itibaren 750000 bin kuruşa yükselmiştir. Sonra zaman zaman düşse de ortalama 500000 kuruş seyrinde gitmiştir⁴². Bu tabloya bakarak Tanzimat’la birlikte merkezileşme politikaları neticesinde taşradan İstanbul’a gelişlerin arttığını ve bunların bir kısmının söz konusu

.....

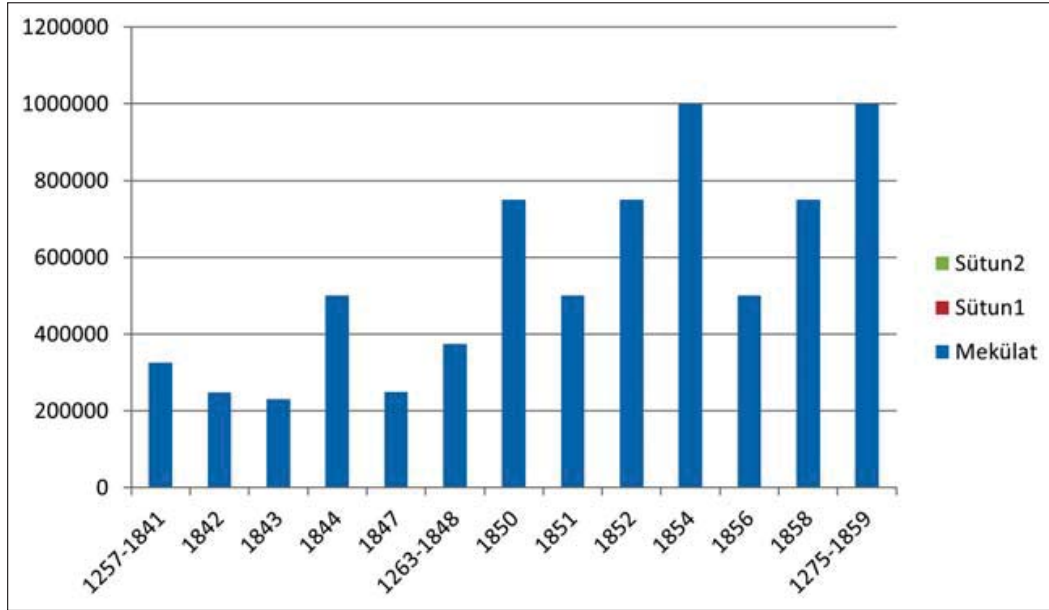
40 BOA, İ.MVL, 165/4898, (11 Nisan 1850-28 Ca 1266).

41 BOA, C.HR, 8474, (23 Ocak 1851-20 Ra 1267).

42 Tablo için bkz. Tefik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara 1989, s. 39-127.

misafirhanelerde ağırlandığını söylemek pekâlâ mümkündür. Burada yine bu tahsisattan aldığı halde bahsi geçen konaklarda değil de dilediği yerlerde kalan konukların da olduğunu hatırlatmak gerekir⁴³.

Tablo III: 1841-1859 yılları arasında misafirler için ayrılan tahsisat

Kurumsallaşmaya Doğru Bir Adım: Misafirhâne Nizamnâmesi

Fiilî olarak öteden beri uygulanan mihmandarlık faaliyetinin karşılığında hazineden yapılacak ödeme miktarı aşağı yukarı tahmin edilmekteydi. 1850 başlarında gelen misafirlere yönelik genel geçer bir nizamın olmadığı gerekçesiyle konu sil baştan Meclis-i Vâlâ'da ele alındı. Her şeyden önce misafirlere “hürmet ve riayet” gösterilerek gönüllerinin hoşnut ve kendilerinin taltif edilmesinin öneminden bahsedildi. Fakat, bunların çoğu geldikleri zaman uzunca bir süre ikamet ettikleri için hazinede gereksiz masrafa sebep oluyorlardı. Bunun üzerine Maliye Nezareti'nden hali hazırda misafirhanelerde bulunan zevatın güncel listesi istendi⁴⁴. Maliye Nâzırı'nın sunduğu deftere göre; Haşimağazâde Ahmed Bey, Hocagândan Ahmed Cemil Efendi, Zaptiye Meclis azasından Tahir Efendi ve İran Kapı çukadarı

.....

⁴³ BOA. *A.d.* nr. 370, s. 1.

⁴⁴ BOA, İ.MVL, 160/4262, (27 Ocak 1850-13 Ra 1266).

Hacı Mustafa Ağa'nın hanelerinde misafirlerin yevmiyelerinin aylık dökümü 51000 kuruşa ulaşmıştı. Bunların seviyelerini tek düze hale getirmenin imkânsızlığından bahsedilerek, bilhassa misafirler arasında bir yılı aşkın bir süredir konakta ikamet etmeye devam edenlere dikkat çekilmişti. Raporda dikkat çekilen bir başka husus misafirlerin kendi hallerine bırakıldığı takdirde kalmaya devam ettikleri tesbitiydi. Bunun üzerine misafir kalış süresinin asgari 15 gün olarak belirlenip bildirilmesi teklifi edildi. Bunun dışında birkaç ihtimalden bahsetmek mümkündür; ya gelecek misafirlere sadece atıyye verilecek ya da kısıtlandırılmış misafirlik süresince yevmiyeye devam edilecekti. Asıl amaç, misafirhaneler hakkında genel bir usulün getirilmesiydi. Öncelikle gelen misafirin kimliği hakkında teşrifatçıdan bilgi alınması isteniyordu. Bilhassa nereden geldiği ve “kadr vü haysiyetlerinin ne merkezde olduğu” önemliydi. Bu kısım tamamlandıktan sonra misafirlik gününün 15 ile 60 gün arasında kısıtlanmasına karar verilmişti. Yukarıda sayılanların sağlanması şartıyla mühürlü bir belge eşliğinde misafirhanelerde konaklamaya izin verilecekti. Bu belgenin teşrifatçıya onaylatılması ile Maliye hazinesinden gerekli tahsisatın alınacağı belirtilmiştir. Son olarak özellikle süre bitiminden sonra “tek akçe” bile verilmeyeceğinin misafirlerin kendilerine söylenmesi emredilmişti. Hatta o sırada kalmakta olan misafirlerin de bir buçuk aya kadar gönderilmesi; ancak bunun “nâzikâne bir üslupla” icra edilmesi istenmişti⁴⁵. Aşağıdaki tabloda bu dört misafirhanede kalan zevat, aldıkları günlükler, konağa giriş tarihleri ve ikamet süreleri belirtilmiştir.

Tablo IV: 16 Mart 1848-12 Şubat 1850 arasında Misafirhanelerde kalan konuklar

Misafir-hane	Kimliği	Toplam Sayı	Yevmiye	Miladi	Süre Ay
Ahmed	Hive Elçisi	23	500	11.11.1848	13
Ahmed	Hokanlı Sadık	11	180	29.03.1849	10
Ahmed	Harzemli Nur Mehmed Halid	5	75	13.10.1849	4

.....

⁴⁵ BOA. *A.d.* nr. 370, s.8, (12 Şubat 1850-29 Ra 1266).

OSMANLI İSTANBULU II

Ahmed	Hiveli Kurban Niyaz Bey		60	18.07.1849	6
Ahmed	Mirza	6	60	01.12.1849	13
Ahmed Cemil	Sahibzâde İşan (İ. Rabbani torunu)	9	100	03.07.1849	6
Ahmed Cemil	Mirza Alu-Akil-Fazir	6	75	17.10.1849	3
Ahmed Cemil	Yahya Efendi	5	50	07.01.1850	1
Ahmed Cemil	Hokand Kadısı Şeyh Fani	3	45	30.05.1849	8
Ahmed Cemil	Buharalı Mirza Nurullah	3	30	30.07.1849	6
Ahmed Cemil	Muhammed Azm Han	2	20	01.05.1849	8
Ahmed Cemil	Herati Mehmed Efendi	1	15	23.09.1849	4
Ahmed Cemil	Buharalı Hacı Gafur	1	15	16.03.1848	22
Ahmed Cemil	Buharalı Mirza Nasır	1	10	03.12.1848	13
Tahir Efendi	Hokandlı Molla Ahmed	11	110	07.01.1850	1
Tahir Efendi	Buharalı Seyyid Maksud	5	75	10.10.1849	3
Tahir Efendi	Hasan Tahsin	3	30	04.07.1849	6
Tahir Efendi	Dağıstanlı Hacı Kasım	2	20	18.08.1849	5
Tahir Efendi	Hoca Ahmed-Şeyh Akif-İřhak	3	30	18.08.1849	5
Tahir Efendi	Yeniřehirli Süleyman Dede	1	10	15.10.1849	3
Tahir Efendi	Őamlı Alim Said Efendi	2	20	09.01.1850	1
Tahir Efendi	Şeyh Mehmed Efendi	1	15	20.12.1849	2
Hacı Mustafa Ağa	Afgan Şehzadesi	13	130	16.08.1849	5
Hacı Mustafa Ağa	Seyyid Maksud	4	25	17.08.1849	5
		121	1700 kuruş		6,5 ay ort.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, devlet konuklarının günlük masrafı 1700 kuruş olup bu aylık olarak 51000 kuruş gibi yüksek bir meblağa tekabül eder. Bu veriler ışığında söz konusu dört misafirhanedeki toplam misafir sayısı 121 iken, bunların ortalama olarak kalış süreleri ise 6,5 aydır. Bu listede görüleceği gibi dört kişi bir yıldan fazla bir süredir konaklamakta, diğer bir tanesi ise neredeyse iki yıldır misafirdir. İşte bu uzun süreli kalışlar devlet ricalini tereddüde sevk etmiş ve bu konuya dair bir düzenlemenin hemen yapılması lüzumunu hissetmişlerdir. Bu girişim ile misafirhaneler nezdinde klasik dönemin devamı gibi duran uygulama yerine, yeni bir usulün getirildiğini söylemek mümkündür. Ancak, bunun bütünüyle modern bir yöntem olduğunu savunmak güç olsa gerektir. Zira, devlet hala maaşlı olarak çalıştırdığı kişiye ait konağı kullanarak kendine ait bu amaçlar doğrultusunda bir yapı inşa ettirmemiş ve buraya teferruatlı bir şekilde personel, eşya gibi unsurları yerleştirmemiştir. Dolayısıyla, konumuz çerçevesinde bu misafirhanelerin daha kurumsal olanları inşa edilinceye dek bir geçiş dönemi yapıları olduğunu ve hala geleksel motifler taşıdığını kabul etmek gerekecektir.

Bu kararın alınmasından yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen 1851'de söz konusu problemin çözülemediği görülmüştü. Gelen misafirlerin çoğu resmi bir memuriyet suretinde gelmesine rağmen diğer misafirlerin bazıları “şâyân-ı hürmet”, yani saygı duyulan kimseler olduğundan misafir edilmektedirler. Çoğunun iki aylık süreyi fazlasıyla aşmışlardır. Bu da doğal olarak hazineye ziyade yük demektir. Bu sebeple resmi sefaret misyonu dışında gelen misafirlerin üç sınıf içinde değerlendirilmesi gerektiği düşünüldü. Bu üç sınıfa verilecek yevmiye ise, 15, 10 ve 5 kuruş şeklinde önerilir.⁴⁶ Bununla beraber, normal misafirler için genelde kişi başı verilen onar kuruşun toplamda büyük bir miktara ulaştığı tespiti yapılmıştır. Buna göre, bir misafirhanede kalan misafirlerin mutfak masraflarının bir ay boyunca kişi sayısına eşit oranda bölünmesi durumunda bu meblağın da ziyadesiyle fazla olduğu ortaya çıkmış oluyordu. Hatta, bu misafirlerin bazen evde bulunmadığının altı çizilmiş ve böyle durumlarda mihmandarların karlı çıktığı belirtilmişti. Bu sebeple, baştaki öneriden fazla indirim gidilerek üç sınıfa verilecek miktar; 10, 7 ve 5 kuruş olarak tayin

.....

⁴⁶ BOA, İ.MVL, 226/7688, lef 1.

edilmiştir. Bir başka teklif ise yukarıdaki durumda kazançlı çıkan mihmandarlarla ilgiliydi. Haremeyn ahalisine yapıldığı gibi harçlıkların doğrudan misafirlerin eline verilmesi önerilmişti.⁴⁷

Ancak, Sadaret makamı bu teklifleri yerinde bulmamıştı. Bilhassa, üç sınıfa ayrılmanın kıstasının iyi belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştı. Diğer bir itiraz ise doğrudan doğruya yevmiyelerin misafirlerin kendilerine verilmesi “muamele-i cemile-i mihmânnüvâzi”, yani güzel bir adet olan misafirperverlik anlayışına uygun olmayacağı noktasındaydı. Yeniden Meclis-i Vâlâ tarafından sorunun ele alınması istenmişti⁴⁸. Meclis-i Vâlâ bunun üzerine takdim ettiği mazbata da söz konusu sorunlu alanları tekrar düzeltti. Birinci sınıfa rütbeli zevat giriyordu. İkinci sınıf ise ağa sıfatıyla vasfediliyor ve kethüda, akraba gibi eşlik edenlere 7,5 kuruş verilirken, son sınıftaki kimseler ise bu zümrelerin altındaki toplumsal guruplar olarak tanımlanmıştı. Ayrıca, yevmiyelerin yine eskisi gibi mihmandarlara verilmesi uygun görülmüştü⁴⁹. Meclis-i Vâlâ nezdinde alınan bu karar misafirhanelere daha kurumsal bir veçhe kazandırmıştır. Misafirlerin sınıfsal durumları dikkate alınarak yeni bir tanımlamaya girilmiş olmasına rağmen misafir süreleri ile ilgili bir düzenleme uygulanmıştır. Ziyaret süreleri sürekli olarak uzatıldığı gözlemlenmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, hazineye ek bir yük olmasına rağmen devlet bu dönemde eski geleneğini tamamen ilga etmemiş ama ona bir çeki düzen vermişti. Hiç şüphe yok ki bu olgudan siyasi bir netice alınacağı için işin pratik sahasına dikkat edilmişti. Resmî evrakın diline yansıdığı kadarıyla bu misafirlerin ağırlanması aslında devletin şan ve şerefi olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla, gelen misafirlerin rencide edilmemesine bilhassa dikkat edilmiştir. Öyle ki hasta olan konukların kaldığı misafirhanelere gerektiğinde doktor dahi gönderilmiştir.⁵⁰ Örneğin İşkodra isyanına karışmış bazı Arnavut paşaları

.....

47 Aynı belge, lef2, (19 Ekim 1851-23 Z 1267).

48 Aynı belge.

49 Aynı belge, lef 3, (20 Kasım 1851-25 M 1268).

50 Haşımağazâde Ahmed Bey konağında kalan Emin Paşa'nın yakınlarından bazılarının hastalanması üzerine Seririyat-ı Tıbbiye muallimi muavini Binbaşlı Mahmud gönderilmişti. (BOA, MVL, 279/50, 20 Ağustos 1854-26 Za 1270)

bu konaklarda ağırlanmıştır⁵¹. Başka bir misalde, doğuda çıkan Be-dirhan isyanından dolayı orada olmaları istenmeyen bir aile İstanbul'a gönderilmiş ve yine bu misafirhanelerde iskân edilmişti⁵². Bilhassa, Kırım Savaşı sırasında Batum Ordu komutanı ya da Anadolu Ordu komutanının İstanbul'a yolladığı pek çok Çerkez önderi ve milisleri İstanbul'a geldiklerinde aynı yerlerde kalmışlardır.⁵³

Mihmandarları bu bağlamda sadece konukların gereksinimlerini temin eden ve bu doğrultuda mekanik bir işleyişi idare eden kişiler olarak görmek hatalı olabilir. Zira bilhassa bu kişilerin kapıcıbaşılardan seçilmesinin de ehemmiyetini burada hatırlamak gerekir. Sıradan konuklardan başka, ülkenin dört bir tarafından gelen önemli misafirler ve söz konusu hanlık ya da devletlere mensup elçilerin ağırlanması diplomatik bir faaliyettir. Dolayısıyla, mihmandarların kişisel bilgi, birikim ve becerilerinin yanı sıra, devlet politikaları istikametinde hareket edebilecek bir vasfa da sahip olması elzemdir. Bu sebeple, A. Lütfi Efendi'nin kapıcıbaşılık vazifesi hakkındaki değerlendirmeleri tam da böylesi bir bağlamda önem kazanır. Ona göre, kapıcıbaşının, dirayet ve cesarete sahip olmakla birlikte, "umur-i mülkiyede" vezirlerin yanında tecrübe kazanmış olması gerekir⁵⁴. Mihmandarların bu gibi özelliklere sahip olması ve gerektiğinde politik hedefler doğrultusunda kendisinden istendiği şekilde davranabilmesi önem arz eder. Bu anlamda iletilmesi gereken siyasi ve idari mesajları doğru bir şekilde muhatabına söyleme işi bazen onlara da kalabilmekteydi. Örneğin 1845'te İstanbul'a çağrılan taşra heyetlerinin vezirlerden kapı kethüdalarına kadar çeşitli seviyelerde ağırlanmasına çalışılmıştı. Her bir memura verilen misafir önceden tespit edilmekle birlikte onlara bilhassa hazırlanmış bir metin verilmiş ve buna uygun bir surette muhataplarına Tanzimat'ın faydaları ve politikalarının anlatılması istenmişti.⁵⁵

Misafirhanede konaklayan misafirler imparatorluğun hemen hemen her bölgesinden geldikleri gibi, onların çok çeşitli sosyal

.....

51 BOA, HAT, 413-21449.

52 BOA. A.MKT, 213/51, (15 Temmuz 1849-24 Ş 1265).

53 BOA, A.AMD, 52-67, (13 Ekim 1854-20 M 1271).

54 *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, c.5, s. 918.

55 BOA. A.DVN, 13/43, (1845-1261).

katmanlara mensup oldukları da görülmektedir. Tarikat şeyhleri⁵⁶, ulema⁵⁷ gibi dini kimliklerin yanı sıra, Şerif Hüseyin Paşa⁵⁸ ya da Cezayirli Emir Abdülkadir'in kardeşi⁵⁹ gibi önemli siyasi kimlikler de burada misafir edilmişlerdir. Misafirhanelerin yoksul, fakir, garip kimselerin yanı sıra ciddi anlamda çaresiz kalmış kimseler için de bir sığınak olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, Maveraünnehir civarından gelen medreseli Nakşî olan bir şeyh ve üç dervişi hac yolundan dönerken gemileri batmış ve kendi ifadeleriyle “hamamdan çıkar gibi sadece ihramla” kalınca Karagümrük'teki Mehmed Efendi konağında misafir olmak arzusunu dile getirmişlerdi⁶⁰. Bununla beraber, bilhassa Osmanlı-İran ilişkileri ve ülkelerinin kendi içerisindeki politik çekişmeleri bağlamında İran'dan gelen bazı hanedan mensuplarının ve Osmanlı'ya iltica etmiş asilzadelerin de burada misafir edilmiş olduklarını belirtmek gerekir⁶¹.

Sonuç olarak, Tanzimat döneminde Orta Asya, Kafkasya, Afganistan ve İran'dan gelen Müslüman kişilerin ve elçilerin İstanbul'da kaldıkları mekânlardan bazıları devletin desteklediği misafirhanelerdir. Sadece bu kişiler değil aynı zamanda, Osmanlı Devleti'ne mensup tebaa arasından eşraf, âyân, meşâyih, ulema ve rütbeli ya da rütbesiz kişiler de buralarda kalma hakkına sahipti. Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat'ın siyasi olarak merkezileşme çabalarının yansımalarını misafirhaneler üzerinden takip etmek mümkündür. Zira, bu mekânlar merkez-taşra arasındaki ilişkinin sağlandığı yerlerdir. Çevreden her hangi bir işi olup burada konaklama imkânına erişen kimselerin doğrudan devlet ile temasa geçtiği ayrıcalıklı yer statüsündedir.

.....

56 Bağdad'dan Cüneyd-i Bağdadî torunlarından Şeyh Ömer ve Şeyh Mehmed'in Haşim Ağa'ya misafir verilmeleri için bkz. BOA, A.DVN, 53/17, 1846-1262; Nakşibendî tarikatından Dağıstanî Hacı Ahmed ve bir dervişinin Haşim Ağa konağında ağırlanması için bkz. BOA, A.MKT, 103/55.

57 *Rubu'l-Meanî* tefsiri müellifi Mahmud Efendi'nin mahdumu için bkz. BOA, A.MKT.NZD 321/14, (11 Ağustos 1860-23 M 1277).

58 BOA, A.MKT.MVL 50/43, (24 Şubat 1852-3 Ca 1268).

59 BOA, A.MKT.MHM 157/33, (30 Mayıs 1859- 27 L 1275).

60 BOA, MVL, 809/61, (4 Temmuz 1858-22 Za 1274).

61 Örneğin iki senden beri Haşim Ağa'nın konağında kalan bir Acem şehzade için bkz. BOA. A.MKT 139/78, (14 Temmuz 1848-12 Ş 1264).

Bu bakımdan, merkez politikalarının uygulama aşamasında İstanbul misafirhaneleri pratikte meydana gelen sorun ve aksamaları çözüme kavuşturan bir platform olma niteliğine sahiptir. Dolayısıyla, bu konaklar salt misafir ağırlayan pansiyon mesabesinde değil, aynı zamanda eğer anakronizm sayılmayacaksa “kamu diplomasisinin” icra edildiği merkezler olarak da telakki edilmelidir. Bununla beraber, bilhassa Türkistan hanlıklarının elçilerinin buralarda konuk edilmesi de İslam âlemine bakan dış siyaset açısından söz konusu mekânların önemini ziyadeleştirmektedir.

İncelemeye çalıştığımız süreçte bu misafirhanelerin yarı resmi bir statüde olduklarını söylemek gerekir. Zira, binaların mülkü buradaki mihmandarlara aittir. Şüphesiz bu anlamda 18. yüzyıldaki geleneği idame ettirdikleri görülmektedir. İstanbul’da bu süreçte dört adet misafirhane bu çeşit bir işleve sahip olup başlarında misafirhane müdürü adıyla anılan eskiden kapıcıbaşılık yapmış bazı görevliler bulunmaktaydı. Nitekim, emektar oldukları anlaşılan bu ağalar vefat ettiklerinde bazılarının yerine oğulları tayin edilmiştir. Bunlar devletten her bir misafir için yevmiye alıyor ve bu parayla misafirlerin temel ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Tanzimat öncesindeki bazı uygulamalar zamanla ortadan kaldırılmıştı. Örneğin daha önce mefruşat ve tamirat için gerekli eşyalar yorgancı başı aracılığıyla sağlanırken, Tanzimat döneminde bu pratikten vazgeçilmiştir. Ancak, sadece yemek masraflarını karşılamak için belli oranlarda günlükler verilir. Mihmandarlara aylık maaş bağlanmış, fakat, bu işlerin tam bir nizamının olmaması ve uygulamanın hem mihmandar hem de misafir açısından su-i istimale açık olması devlet ricalinin yeni bir düzenleme yapmasını gerekli kılmıştır. 1850’deki düzenleme uzun süreli kalışları engellemeye matuf olmasına rağmen, bir yıl sonra bu sorun yeniden gündeme getirilmiştir. Bu kez daha tanımlı ve sınırları belli olan bir nizamname yapılarak sorunlar engellenmeye çalışılmıştır. Ancak, eski usul konaklama işlemlerine devam edilmesi bir tarafa, şikâyet edilen hususlarda da bir iyileşme görülemez. Dolayısıyla, bu süreç Sultan Abdülaziz döneminde daha da müesses ve devletin tapulu malı haline gelecek olan İstanbul misafirhanelerinin teessüsüne kadar bir “geçiş dönemi” temsil eder. Bu gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan misafirhane tablosuna yarı kurumsallaşma demek mümkündür.